

A Primeira República.

A renuncia de Amadeo I ao trono fixo case inevitable a proclamación da República polas Cortes o 11 de febreiro de 1873. A I República foi unha experiencia política breve e intensa marcada pola radicalización dos principios da revolución de 1868, por unha intensa conflitividade política e social e por unha extrema inestabilidade. Catro presidentes se sucederon ao fronte do goberno nos 11 meses que durou: Estanislao Figueras, Francesc Pi i Margall, Nicolás Salmerón e Emilio Castelar.

O réxime republicano debeu facer fronte aos problemas herdados (as guerras carlista e cubana, unha ampla oposición política) mentres se agravaban os problemas financeiros do Estado e se agudizaban os conflitos sociais (folgas obreiras, ocupacións de terras). A división interna do republicanismo non axudou tampouco á consolidación do novo réxime. Aos republicanos unitarios, xa moi minoritarios, engadíanse as diferentes tendencias no seo do federalismo: fronte aos moderados (Castelar, Salmerón) aliñábanse os *intransixentes* (José Mª Orense) ficando os partidarios de Pi i Margal nunha difícil posición centrista.

O proxecto constitucional de 1873.

Logo da etapa provisoria da presidencia de **E. Figueras**, durante a que os antigos radicais seguiron a ter un peso moi importante e mesmo intentaron facerse co poder, foron convocadas eleccións a Cortes constituíntes. Estas celebráronse en maio. Ante o retraemento das opcións non republicanas e unha elevada abstención, os federais obtiveron unha asoballadora maioría parlamentaria (343 sobre 364 escanos).

Figueras, farto das liortas internas dos republicanos, dimitiu. As Cortes proclamaron que “a forma de goberno da Nación española é a República federal” e elixiron como presidente a **F. Pi i Margall**. Axiña se puxeron mans á obra e comezaron a traballar na elaboración dunha nova lei fundamental. Foi o moderado E. Castelar, o encargado da redacción dun **proxecto de Constitución federal** que non chegaría a ser aprobado definitivamente. O seu contido reflicte unha radicalización dos principios democráticos:

- ◆ Proclamaba a **soberanía popular**.
- ◆ Incluía unha **declaración de dereitos e liberdades individuais** que remitía á Constitución de 1869 pero proclamaba claramente a liberdade relixiosa e optaba polo laicismo, por unha radical separación entre Igrexa e Estado .

DOC. 1: Manifesto da Asemblea do Partido Republicano Federal (Madrid, 31-III-1870).

A federación, máis ca unha fórmula é un sistema que inverte completamente as relacións políticas, administrativas e económicas que hoxe unen co Estado os pobos e as provincias. A base actual da organización do país é o Estado, que se arroga la facultade de trazar o círculo no que han de moverse as deputacións e os concellos, reservándose sobre unhas e outros o dereito de inspección e tutela: a base da organización federal está, pola contra, nos municipios que, logo de constituídos dentro das condicións naturais da súa vida, crean e forman as provincias, ás que máis tarde debe a súa orixe o Estado. Na actual organización, o Estado dominao todo; na federal, o Estado, a provincia, o pobo son tres entidades igualmente autónomas ligadas por pactos sinalagmáticos e concretos.

Estanislao Figueras, primeiro presidente da Primeira República española.

Arturo Carretero [Dominio público], [Wikimedia Commons](#)

- ◆ Respecto á organización territorial, definía un **Estado federal** formado por 17 Estados federados, incluíndo nesta categoría a Cuba e Puerto Rico, e recoñecía explicitamente a autonomía municipal.
- ◆ Establecía unha **nidia división de poderes**: o lexislativo correspondía en exclusiva a unhas Cortes bicamerais, formadas polo Congreso, elixido directamente polos cidadáns, e o Senado, representativo dos Estados federados; o executivo correspondía ao goberno, responsable ante as Cortes; e o xudicial aos xuíces e xurados.
- ◆ Ao **Presidente da República**, elixido mediante un procedemento indirecto, correspondíalle a xefatura do Estado e con ela o chamado *poder de relación entre os distintos poderes*.

O cantonalismo.

O proxecto constitucional definía unha *república federal dende arriba*: a Nación española, en virtude da súa soberanía, constituía os novos Estados federais e definía o marco das súas competencias, algo que contradecía os presupostos orixinarios do federalismo *pimargalián*. Por outra banda, o goberno republicano víase forzado a pedir poderes extraordinarios para facer fronte a ameaza carlista. Os federais intransixentes opuxéronse á medida, que entendían ameazaba a liberdade e a democracia. Ao aprobar as Cortes a petición governamental en xullo de 1873, os deputados intransixentes abandonaron o parlamento e trataron de promover a *república federal dende abaixo* mediante a creación inmediata de cantóns soberanos que poderían federarse entre si se así o decidían.

O movemento cantonalista acadou unha forte implantación durante o verán de 1873 no Levante e Andalucía. Tivo un notable apoio popular e nalgúns localidades, caso de Alcoi, o obreirismo internacionalista tivo unha significativa participación. A maioría dos cantóns foi disolto polas forzas militares leais ao goberno. Só o de Cartagena, grazas ao apoio da frota, sobreviviu ata xaneiro de 1874.

DOC. 2 Proxecto constitucional de 1873.

A Nación Española, reunida en Cortes Constituíntes, desexando asegurar a liberdade, cumprir a xustiza e realizar o fin humano ao que está chamada na civilización, decreta e sanciona o seguinte

Código fundamental:

Título preliminar: Toda persoa encontra asegurados na República, sen que ningún poder teña facultades para contalos, nin lei ningunha autoridade para mingualos, tódolos dereitos naturais:

1º. O dereito á vida, á seguridade e á dignidade da vida.

2º. O dereito ao libre exercicio do seu pensamento e á libre expresión da súa conciencia.

3º. O dereito á difusión das súas ideas por medio do ensino.

4º. O dereito de reunión e asociación pacíficas.

5º. A liberdade do traballo, da industria, do comercio interior, do crédito.

6º. O dereito de propiedade, sen facultade de vinculación nin amortización.

7º. A igualdade ante a lei..

8º. O dereito a ser xurado e a xer xulgado polos xurados; o dereito á defensa libérrima en xuízo; o dereito, no caso de caer en culpa ou delito, á corrección e á purificación por medio da pena[...]

Art. 1: Compoñen a Nación española os Estados de Andalucía Alta, Andalucía Baixa, Aragón, Asturias, Baleares, Canarias, Castela a Nova, Castela a Vella, Cataluña, Cuba, Extremadura, Galicia, Murcia, Navarra, Puerto Rico, Valencia, Rexións Vascongadas [...]

Art. 18. Ningún español que se encontre no pleno goce dos seus dereitos civís poderá ser privado do dereito a votar nas eleccións [...]

Art. 34. O exercicio de tódolos cultos é libre en España.

Art. 35. Queda separada a Igrexa do Estado.

Art. 36. Queda prohibido á Nación o a Estado federal, ou aos Estaos Rexionais e aos municipios subvencionar directa nin indirectamente ningún culto [...]

Art. 39. A forma de goberno da Nación española é a República federal.

Art. 40. Na organización política da Nación española todo o individual es pura competencia del individuo; todo o municipal do Municipio; todo o rexional é do Estado; e todo o nacional, da Federación [...]

Art. 42. A soberanía reside en tódolos cidadáns [...]

Art. 45. O poder da Federación divídese en Poder lexislativo, Poder executivo, Poder xudicial e Poder de relación entre estes Poderes.

Art. 46. O Poder lexislativo será exercido polas Cortes.

Art. 48. O Poder xudicial será exercido polos Xurados e Xuíces [...]

Art. 49. O poder de relación será exercido polo Presidente da República [...]

Art. 50. As Cortes compóñense de dous Corpos: Congreso e Senado. [...]

Art. 70. El Poder executivo será exercido polo Consello de Ministros, baixo a dirección dun Presidente, o cal será nomeado polo Presidente da República [...]

A república de orde.

A insurrección cantonalista contribuíu a estender unha imaxe negativa da República, identificada co desorde e a ineficacia. Mentres, nun Estado que afrontaba tres conflitos bélicos (cantonalista, carlista, cubano), o protagonismo dos militares non deixou de medrar. Estas circunstancias favoreceron un xiro da república cara posicións máis conservadoras (a *república de orde*) tras a dimisión de Pi i Margal. Así se percibiu baixo as presidenciais de **N. Salmerón** e, sobre todo, de **E. Castelar**. En xaneiro de 1874, Castelar perdeu unha moción de confianza nas Cortes. Cando se preparaba a votación para escoller ao seu substituto, tropas mandadas polo xeneral Pavía irrumpían no hemiciclo e disolvían parlamento.

O goberno de facto de Serrano. O camiño cara a Restauración (1874)

O golpe de Estado do xeneral Pavía deu paso a un goberno presidido por Serrano e formado por antigos constitucionais (Sagasta) e radicais (Martos), que, polo menos formalmente, mantivo a forma de goberno republicano. Angustiado polas urxencias financeiras e bélicas, o novo executivo non deu arbitrado unha saída institucional á difícil situación política.

Os grandes beneficiarios da conxuntura foron os **alfonsinos**, os partidarios da restauración da dinastía borbónica na persoa do príncipe Alfonso, fillo da derrocada Isabel II, liderados polo político conservador Antonio Cánovas del Castillo. As elites sociais (aristocracia, burguesía ligada ao mercado colonial cubano, mandos militares), sempre receosas da experiencia liberal-democrática, fundamentaron este proxecto político. Pero a el foron achegándose tamén importantes sectores das clases medias fartas de seis anos de inestabilidade e sobresaltos. Semellaba que a burguesía revolucionaria se fixera xa conservadora.

O 1 decembro de 1874 publicouse o chamado **Manifesto de Sandhurst**, asinado polo príncipe Alfonso pero redactado por Cánovas, no que se presentaba esta opción alfonsina como única alternativa posible de integración da tradición monárquica e do liberalismo e como única opción viable para o futuro do país. O 29 do mesmo mes, o xeneral Martínez Campos, anticipándose aos desexos de Cánovas, principiaba un

DOC. 3: Proclama do cantón de Cartagena (12-VII-1873)

Cartaxeneiros: Os que pola vontade da maioría do pobo republicano desta localidade constituímos a Xunta de Saúde Pública da mesma temos o deber imprescindible de facer unha declaración categórica das nosas miras, dos nosos principios e dos intereses que defendemos e tratamos de resgardar para ben da República e para salvación da patria.

Proclamada como forma de goberno para España a República Federal, o pobo republicano na súa inmensa maioría reclamaba, como imperiosamente esixían as circunstancias, que se organizase a Federación, establecendo a división rexional dos cantóns e dando a estes e ao municipio a autonomía suspirada hai tanto tempo [...] Pero o pobo [...] vía prolongarse indefinidamente os seus momentos de agonía, vía ameazada a República dun golpe de morte e non vía no Goberno nin na Cámara Constituínte unha predisposición para a inmediata execución destas reformas [...] Esta Xunta, emanación da soberanía das forzas populares e que non admite, porque así o teñían entendido todos, inspiracións que non sexan dignas da honradez e boa fe deste pobo cartaxeneiro, está pronta a castigar dun xeito rápido e inexorable a cantos pretendan encamiñar o movemento revolucionario por ocultos sendeiros ou arrastrar a pública opinión a excesos que esta Xunta reprimiría rápida e instantaneamente. A que os homes honrados de tódolos partidos se persuadan e convenzan dos bos desexos que animan a esta Xunta e do seu profundo respecto cara tódalas crenzas, van principalmente dirixidas estas manifestacións.

Aquí non hai verdugos nin vítimas, nin opresores nin oprimidos, senón irmáns preparados a sacrificarse pola liberdade e a felicidade dos seus concidadáns.

*Viva a República Federal!
Viva la soberanía do pobo!*

Caricatura da Primeira República publicada na revista satírica *La Flaca* (1873):

O mestre Pi i Margall, desbordado polos alumnos federalistas, mentres Castelar pon orde entre os seus.

Tomás Padro [Dominio público], [Wikimedia Commons](#)

pronunciamento en Sagunto a prol da restauración borbónica na persoa de Alfonso XII. Sen apoios, Serrano optou por non presentar resistencia. Formouse daquela un Ministerio-Rexencia presidido por Cánovas á espera do retorno do novo rei dende Inglaterra. Comezaba a Restauración borbónica.

DOC. 4: Manifesto do Goberno de Serrano á Nación (8-I-1874).

O poder executivo, que nestas circunstancias anormais asumíu toda a autoridade política e se revestiu de facultades extraordinarias, crese no imprescindible deber de dirixirse á nación para explicar a súa orixe, xustificar a súa actitude e expoñer leal e sinceramente os seus propósitos.

As Cortes Constituíntes elixidas baixo o imperio do terror dun só partido, retraídos os demais ou proscritos, naceron sen aquela autoridade moral a todo poder necesaria, e máis indispensable a quen o seu carácter e orixe puñan no u carácter y origen ponían en el empeño de cometer imprudentes y no empeño de realizar temibles e perigosas novidades [...]

[...] A orde social, a integridade da patria, a súa honra, a súa mesma vida, foron salvadas por un arranque de enerxía [...], por un acto de forza doloroso sempre, máis agora só digno de disculpa senón tamén de permanente gabanza.

A gornición de Madrid non fixo máis que ser o instrumento e o brazo da opinión pública unánime; a executora fiel e resolta da vontade dunha nación, divorciada por completo de sus falsos representantes [...]

Reunidos e consultados os homes de importancia que residen en Madrid e representan dignamente a tódolos partidos liberais, aclamaron e recoñeceron ao xeneral Serrano por xefe do poder executivo [...]. O xeneral Serrano, daquela, formou o novo ministerio, cuxo pensamento e misión incúmbenos expor agora:

Mentres rebeldes á soberanía nacional [...] sigan alzados en armas os carlistas nas provincias do norte; mentres o pendón antinacional siga erqueito en Cartaxena [...] e mentres nas provincias de Ultramar arda a tea da discordia [...] é imposible o exercicio de tódalas liberdades.

Antes cómpre un poder robusto. Coa chegada deste poder non se destrúe a lei fundamental, suspéndese só para que en realidade e en verdade resplandeza e domine unha vez vencida, como agardamos a anarquía material e moral que hoxe nos devora. Os partidos que están no poder fixeron a Revolución de 1868 e a Constitución de 1869 [...]

Non consiste a democracia en destruír nivelando a xerarquía social nacida da invencible natureza das cousas; consiste na igualdade de dereitos políticos; nin na destrución de todo privilexio que impida elevarse a esa mesma xerarquía a quen o mereza e honradamente o gañe [...]

Contra os que propaguen estas ideas subvertindo a orde e retardando o restablecemento da paz e da liberdade será o Goberno moi severo [...]

O presidente do poder executivo da República, Francisco Serrano.-O ministro de Estado, Práxedes Mateo Sagasta [...]

DOC. 5: O Manifesto de Sandhurst (1-XII-1874).

[...] En virtude da espontánea e solmne abdicación da miña augusta nai [...] son eu o único representante do dereito monárquico en España. Arranca este dunha lexislación secular, confirmada por tódolos precedentes históricos, e está indubidablemente unida a tódalas institucións representativas, que nunca deixaron de funcionar legalmente durate os 35 anos transcorridos dende que comezo o reinado da miña nai ata que, neno aínda, pisei en con tódolos meus o solo estranxeiro.

Orfa a nación agora de todo dereito político e indefinidamente privada das súas liberdades, natural é que volva os ollos ao seu acostumado dereito constitucional e a aquelas libres insitucións que nin en 1812 lle impediron defender a súa independencia nin acabar en 1840 outra empeñada guerra civil [...]

Por todo isto, sen dúbida, o único que inspira xa confianza en España é unha monarquía hereditaria e representativa [...] Mentres, non só está botado por terra todo o que 1868 existía, senón canto se pretendeu crear dende aquela. Se de feito se encontra abolida a Constitución de 1845, encóntrase tamén abolida a que en 1869 se formou sobre a base dunha inexistente monarquía.

Se unha Xunta de senadores e deputados, sen ningunha forma legal instituída, decretou a república, ben pronto foron disolvidas as únicas Cortes convocadas co deliberado intento de formular aquel réxime polas baionetas da gornición de Madrid. Tódalas cuestións políticas están así pendentos e aínda reservadas, polos actuais gobernantes, á libre decisión do porvenir.

Afortunadamente a monarquía hereditaria e constitucional posúe nos seus principios a necesaria flexibilidade e cantas condicións de acerto fan falta para que tódolos problemas que traia o seu restablecemento sexan resoltos de conformidade cos votos e a convivencia da nación. Non hai que agardar que decida nada de plano e arbitrariamente, sen Cortes non resolveron os negocios arduos dos príncipes españois alá nos tempos antigos da monarquía, e esta xustísima regra de conduta non hei de esquecerla na miña condición presente, en canto tódolos españois estean xa acostumados aos procedementos parlamentarios. Chegado o caso, fácil será que se entendan e concerten as cuestións por resolver un príncipe leal e un pobo libre [...]. Sexa o que queira a miña propia sorte nin deixarei de ser español nin, como tódolos meus antepasados, bo católico, nin como home do século, verdadeiramente liberal.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS:

- ALFEIRÁN, X. et al.: **Historia de España 2º Bach**, Vigo, Baía Edicións-Consorcio Editorial Galego, 2016.
- ALVÁREZ REY, L. et. al.: **Historia de España. 2º Bacharelato. Aula 3D**, Barcelona, Vicens-Vives, 2016.
- CANAL, J.[dir.]: **Historia contemporánea de España**, vol. 1: **1808-1898**, Madrid, Taurus-Fund. Mapfre, 2017.
- FERNÁNDEZ ROS, J.M et. al.: **Historia de España 2º Bachillerato**, Madrid, Santillana Educación, 2016.
- FONTANA, J.: **La época del liberalismo**, FONTANA, J.; VILLARES, R. (dir.), **Historia de España**, vol. 6, Barcelona, Ed. Crítica-Marcial Pons, 2007.
- FUSI, J.P.; PALAFOX, J.: **España, 1808-1996: El desafío de la modernidad**, Madrid, Espasa, 2000.
- GIL ANDRÉS, C.: **50 cosas que hay que saber sobre Historia de España**, Barcelona, Editorial Ariel, 2016.
- LÓPEZ-CORDÓN, Mª.V.: **La revolución de 1868 y la I República**, Madrid, Ed. Siglo XXI, 1976.
- SERRANO, R. (ed.): **El Sexenio Democrático**, monográfico da revista **Ayer**, nº 44, 2001.

- VV.AA.: *Historia de España*, Madrid, Ed. Santillana, 2004.